

Katona András

Mika Sándor olvasókönyvei

A múlt század elején Mika Sándor volt a magyar közoktatásban először széles körben használt történelmi olvasókönyv-sorozatának megalkotója. Mivel új taneszközt, „műfajt” teremtett, az írás megvizsgálja ennek előzményeit is. Bemutatja Hanthó Lajos 1774-ben született első hazai olvasókönyvét, vizsgálja Kármán Mór és az 1885. évi első Magyar Történelmi Kongresszus jelentőségét az eszme létrejöttében, megerősödésében, valamint oktatáspolitikusok, kultuszminiszterek (elsősorban Wlassics Gyula), sőt a millennium szerepét a megvalósulás útján, továbbá a történettudomány segítségnyújtását a sorozat létrejöttéhez. Az írás bemutatja Mika mellett segítőt is az olvasókönyvek születése során, vizsgálja a – főleg a magyar történelmi – szemelvények összetételét, és ezek egy részének továbbélését a XX. század magyarországi történelemtanításában, egészen a legutóbbi rendszerváltozásig. Az írás fő célja az úttörő személyének és szerepének méltatása, tantárgytörténetünk ezen feltáratlan területének a bemutatása.

Szebenyi Péter mondta vagy negyedszázada – afféle egymondatos tantárgytörténetként –, hogy amíg a XIX. század első fele a magával ragadó tanáré, az ezt követő évszázad a tankönyvé, a XX. század második fele pedig már a tanulóé. Úgy vélem, ez messze nem csak a történelem tantárgyra igaz, és a XX. század második felére vonatkozó tagmondat fokozottan érvényes az ezredforduló környékére és napjainkra. Hogyan lehet a tanulókat munkáltatni, mert itt elsősorban erről van szó! Természetesen taneszközök segítségével. A tankönyv mindenhatóságát évtizedek óta felváltotta a tankönyvcsaládé, mely történelemből elsősorban az atlaszt, a munkafüzetet és az olvasókönyvet foglalja magában. Mi most az utóbbiak geneziséét vizsgáljuk.

Előzmények

A taneszközök története jó százéves múltra tekint vissza hazánkban, és a továbbiakban az olvasókönyvek, történelmi szemelvénygyűjtemények születéstörténetére tekintünk vissza. Ebben meghatározó szerepet játszott *Mika Sándor*.

Mika Sándor (1859–1912) Brassóban született, ahol középiskolai éveit is töltötte. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott, Berlinben és Párizsban végezte. Különösen Ranke¹ volt nagy hatással rá. 1879-ben doktorált és tanári vizsgát tett a kolozsvári egyetemen. Doktori értekezését Richelieu-ről írta, majd a középkor történetével, főleg az investitúraharcra foglalkozott. 1886 és 1892 között a brassói főreáliskola (itt érdeklődése az erdélyi történelem, különösen a város története felé terelődött), majd 1892–1895-ben a Budapesti VII. kerületi főgimnázium (ma Madách Imre Gimnázium) tanára volt. 1895-től tanárképző-intézeti gyakorló főgimnáziumi tanár, egyszersmind szakvezető tanár lett az Eötvös Collegiumban. Működésének 17 éve alatt egy teljes történelemtanári generáció került ki a keze alól. 1897-ben a budapesti egyetemen Erdély történelmének a magántanára lett. Részt vett a kor egyik jelentős történészi vállalkozásában, a Marczali Henrik szerkesztésében megjelent Nagy képes világtörténet V. kötetének (A hűbériség és a keresztes hadjáratok kora) a szerzője volt. Jelentős tankönyvíró és -szerkesztő is volt, ő hozta létre az első teljes magyar és egyetemes történelmi forrásgyűjtemény-sorozatot a középiskolák részére. Gyenge

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

fizikuma, folytonos betegségei gyakran akadályozták a munkában. Viszonylag korai halála is ennek tudható be.²

Az első olyan próbálkozás, mely már magyar történelmi szöveggyűjteménynek tekinthető, Hanthó Lajos *Olvasókönyv a hazai történelmet tárgyaló összes könyvekhez* című, 1874-ben kiadott munkája volt.

Hanthó Lajos (1834–1901) főreáliskolai igazgató Győrött a bencéseknel végezte középiskolai tanulmányait. Sopronban és Pesten tanult bölcseletet, teológiát, természeti és jogi tudományokat is. 1853–1865-ig evangélikus iskoláknál szolgált Pesten és Sárszentlőrincen. Közben 1862-ben tanári vizsgát tett az evangélikus bányakerületi szuperintendencián, 1865-ben Pesten bölcseleti, történelmi és földrajzi végzettséget szerzett. Előbb a pesti, majd a sárszentlőrinci evangélikus iskolában, aztán 1865-től a lőcsei evangélikus főgimnáziumban tanított. 1870-ben az intézmény állami főreáliskolává alakulásakor annak ideiglenes igazgatója lett. 1873-ban véglegesítették, majd a temesvári állami főreáliskolához került. (Ekkor jelent meg olvasókönyve.) A rendelkezési állományba került igazgató 1877-től az aradi líceumhoz került és tanított bölcseletet, földrajzot és történelmet. 1883-ban itt ünnepelték meg harminc éves tanári jubileumát. Elkötelezettségét jól mutatta, hogy ekkor 100 forintos alapítványt tett a földrajzból és történelemből legkiválóbb tanuló évenkénti jutalmazására.³

Munkája 54, értékelés nélküli, eléggé esetlegesen válogatott⁴ egykorú forrást és történetírói feldolgozást közölt. Függelékében a Jagellók korát a világtörténelem párhuzamos eseményeivel egybekapcsolva, egy kis kronológia segítségével mutatta be, példát adva a többi korszak feldolgozásához is.

Hanthó célkitűzéseit a rövid Előszóban fogalmazta meg, értékén kezelve saját munkáját, sőt egyúttal már alapelveket is megfogalmazott: „Az olvasó könyvek részint a magán szorgalom fejlesztésének szempontjából ma már minden tárgy mellé szükségesek. A jelen kis gyűjtemény tudtomra az első ilyen nemű kísérlet a hazai történelmet tárgyaló tankönyvekhez, s mint ilyen kétségtelenül hiányos.” [...] Fontos, hogy „...képviselet legyen minden kor, ha lehet oly egykorú közlemények, amely a kort is, az írókat is jellemezze, ... így az irodalom történetének tanára is használhat némely közleményt.” Újdonságnak számít, hogy a felekezeti szempontokon előre elhatározottan túl kívánja tenni magát. Szépirodalmi stílusban fogalmaz, amikor a következőket írja: „... míg alkotmányos állam polgárai vagyunk, addig azon kell lennünk, hogy kivált a hazai történelem széles mély folyóját ezernyi ezer csatornákon elvezessük a nép minden rétegébe, hogy megtermékenyítse a sivár pusztaságot.”⁵

Ezt támasztja alá a tematika is, melyet itt táblázatos formában közlünk (az egyetemes történelmi témájú szemelvényeket dőlt betűvel jelöltük)⁶:

1. Attila beszéde	29. Eszterházy Miklós egy levele
2. A magyarok hadszerkezete	30. Három török levél
3. A St. Gallenben portyázók	31. Zrínyi Miklós munkáiból
4. Sz. István legendája	32. Zrínyi Miklós leveleiből
5. VII. Gergely pápa levele	33. Kemény János bevonulás Erdélybe
6. Béla király névtelen jegyzője	34. Kemény János önrata
7. Rogerius siralmas éneke	35. Wesselényi Ferenc nádor levele
8. Spalatói Tamás Pest pusztulásáról	36. Korpona levele
9. Kézai Simon krónikája	37. Az 1670-ki vallási üldözés
10. A régi hun székely írásról	38. Királyi levél 1671
11. Nagy Lajos és Zsigmond	39. Thököly kiáltványa 1686
12. I. Ulászló	40-41. Az 1687-ki országgyűlés
13. I. Mátyás megválasztása	42. II. Rákóczy gondolatai
14. Nagy Lajos és Mátyás felől	43. II. Rákóczy Ferenc gyömrői beszéde
15. I. Mátyásról	

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

16-17. I. Mátyás és III. Frigyes	44. Ugyanannak levele 1711
18. A nádori diadal	45. Eugen hercegnek Pálffy
19. Házassági szerződés + A mohács csata	46. Vetés Rákóczynak
20. A mohácsi csata török leírása	47. St. Simon Rákóczyról
21. János király athnaméja	48. Cserei históriájából
22. A pápai vallonok	49. Mikes Kelemen Rákóczy haláláról
23. Buda a török alatt	50. Kazinczy Gábor Aporról; ettől két kis közlemény
24. A miriszlói harc	51. A torgai ütközet
25. Két levél a Pribiczer kódexből	52. B. Orczy Lőrinc Kazinczy Ferenchez
26. Az 1602-ki bevezetés	53. Kazinczynak Dessewfy József
27. Forgács Ferenc váradi püspök	54. Kazinczy Gábor Bacsányiról
28. Pázmány Péter beszéde	

Vállaltan csak 1815 előtti szemelvények vannak az olvasókönyvben, de a szerző bűnbánóan hozzáteszi, hogy ez „... *nemcsak mulasztás, hanem rút hálátlanság azon nagy szellemek emléke iránt, akik annyit fáradoztak és szenvedtek a haza becsületéért és jólétéért.*”⁷ Rajzokat, arcképeket, fegyvereket, házi és más eszközök rajzát, térképeket, városok rajzait, terveket, emlékeket, jelvényeket, kéziratokat, okmányok másolatait is tervezett a munkába, de aztán lemondott róla, mert ez jelentősen megdrágította volna a kiadványt.

Újdonságnak számított a kor történelemtanításában a *források*, vagy korabeli szóhasználattal „*kútfők*” egyre elterjedő használata. A VIII. osztályban *Magyarország története* tanítását, „*tekintettel a társadalmi és állami viszonyok fejlődésére, a kútfőknek s a történetírásnak ismertetésével*” rendelték el.⁸ Talán már nem is meglepő, hogy ennek egyik első szorgalmazója a didaktikus és oktatásszervező – tehát nem történelemtanár vagy – tudós, az 1879-es tanterv első számú megalkotója – *Kármán Mór* volt: „*Elvárható ... a történelem tanárainak buzgalmától, hogy egyes jellemző koriratokat, különösen az ó- és középkor történetére vonatkozókat ... az ifjúság hasznára olyaténképen fel fognak dolgozni, hogy azok magánolvasmánykép a tanítást kísérve, a növendékek történeti ismeretei bővítésére s még inkább történeti érzékök emelésére szolgáljanak.*”⁹

Az 1885-ben ülésező Országos Történeti Kongresszus határozatainak 2. pontjában kimondta, hogy „... *fontosnak nyilvánítja, hogy az ifjúsági könyvtárak, esetleg a magyar történelmi társulat és az orsz. Tanáregyesület vegyes bizottsága által szerkesztendő s a tanügyi kormány által szabályszerűen jóváhagyandó kútfőket s magyar történelmi olvasókönyveket kellő számmal szerezzenek be, s hogy azok a VI–VIII. osztályokban kötelező magánolvasmányokul szolgáljanak.*”¹⁰ Ezekon kívül a magyar történelem a világtörténet keretein belüli nagyobb súlyú tanítása; Magyarország történeti atlaszának a középiskolák számára elkészítése; történelmi tanszerek, történeti és klasszika-filológiai múzeumok felállítása; képatlaszok és falitáblák készítése szerepelt a határozat pontjai között.

Ha kicsit körülnézünk, hogy milyen taneszközöket használtak a XIX. század végén Magyarországon, akkor Szabenyi Péter nyomán vizsgáljuk meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter (ekkor Csáky Albin) rendeletét. Ebben az ókori és az egyetemes történelemhez illusztrált művek (74 könyv) szerepeltek, melyek közül csak három magyar nyelvű; voltak még atlaszok (12 darab), de mind idegen nyelvű; faliképek és térképek fordultak elő (10 sorozat és 7 térkép), melyek csupán egyike (a Langl-féle képek) magyar szöveggel ellátott; valamint fényképek lehettek (11 sorozat, több mint 5000 képpel), melyek között magyar feliratozású nem volt. (A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1892/6664. sz. rendelete nyomán.)¹¹

Ne legyünk persze igaztalanok, a magyar történelemhez 30 magyar nyelvű illusztrált művet, egy falitérképet és 75 faliképet adtak meg. Ami közös, elsődleges történeti források, tehát kútfők nincsenek köztük sem.

Döntő változást hozott e téren a miniszterváltás (1895-ben Wlassics Gyula lett a miniszter, és szolgált végig három kormányt, Bánffy Dezsőét, Széll Kálmánét és Khuen-

Héderváry Károlyét), de még inkább a millennium közeledte. A tanárképzés terén nagy fontosságú intézkedés volt a tanárok és tanárjelöltek számára állami támogatással íratott tudományos kézikönyvek kiadása, eddig ugyanis a jelöltek csak külföldi szakmunkákra számíthattak. A kiadás 1895-ben indult meg. A szerzők között – pl. a történész Marczali Henrik, Acsády Ignác, az irodalmár Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Négyesy László, a filozófus és esztéta Alexander Bernát, a művészettörténész Entz Géza stb. – a korszak legkiválóbb tudósait találjuk.¹² Wlassics leszögezte: „a közoktatási kormány legfőbb törekvése, hogy a tanárképzést minden irányban fejlessze s ilyenképen a közoktatás elsőrendű tényezőjét, a középiskolai tanárok működését a folytonos haladás útján tovább vezesse.” A tanárképzés ügyét és a tanárok, tanárjelöltek tudományos szakképzését szolgálták a miniszter által évről évre növekvő számban szervezett tanulmányutak Olaszországba, Görögországba, Franciaországba; 1895-ben 57 filológus utazott Itáliába, 1896-ban 20 történész és földrajztanár Egyiptomba. A francia nyelv tanításának elősegítése érdekében 1897-ben a Párizsba küldött tanárjelöltek a Collège de France tanárának az útmutatásával végezték tanulmányaikat.¹³

Ebbe a sorba illeszthető be, hogy *Marczali Henrik* is magától a kultuszminisztertől, *Wlassics Gyulától* kapott megbízatást még 1895-ben arra, hogy – hatévi munkával, valamint Márki Sándor és Angyal Dávid segítségével – tanároknak és tanárjelölteknek 1901-re összeállítsa *A magyar történelem kútfőinek kézikönyvét*.¹⁴ Nála már különvált a források és a történetírói feldolgozások kezelése, amennyiben az utóbbi nem képezte részét a válogatásnak. A gyakorló középiskolai tanár Mika Sándorban is ez idő tájt fogalmazódhatott meg az igény, hogy mindebből a diákok számára is hozzáférhetővé forrásokat tegyen közzé.¹⁵

Mika Sándor olvasókönyv-sorozata (1905–1910)

A terv 1905-től realizálódott. Először két magyar történelmi olvasókönyv jelent meg 1905-ben és 1907-ben, majd három világtörténelmi 1908–1909-ben, végül a sorozat zárókötetete, újra egy magyar történelmi olvasókönyv, 1910-ben látott napvilágot.

Magyar történelmi olvasókönyv I. rész. 1905. (Magyarország történelme a mohácsi vészig) Madzsar Imre, Szentpéteri Imre és Szigeti Gyula közreműködésével szerkeszti: Mika Sándor. (2. kiad. 1912.; 3. kiad. 1917.; 4. kiad. 1922.) (239 l. és 24 szemelvény)

Magyar történelmi olvasókönyv II. rész. 1907. (Magyarország történelme a mohácsi véstől a tizennyolcadik század végéig) Madzsar Imre, Szentpéteri Imre és Szigeti Gyula közreműködésével szerkeszti: Mika Sándor. (2. kiad. 1915.) (194 l. és 21 szemelvény)

Történelmi olvasókönyv III. rész. 1908. (Az ó-kor történelme) Madzsar Imre, Szentpéteri Imre és Szigeti Gyula közreműködésével szerkeszti: Mika Sándor. (2. kiad. 1916.; 3. kiad. 1922.) (188 l. és 23 szemelvény)

Történelmi olvasókönyv IV. rész. 1909. (A középkor és az új-kor történelme 1648-ig) Madzsar Imre, Szentpéteri Imre, Szigeti Gyula és Szabó Dezső közreműködésével szerkeszti: Mika Sándor. (238 l. és 23 szemelvény)

Történelmi olvasókönyv V. rész. 1909. (Az új-kor története 1648-tól és a legújabb kor története) Madzsar Imre, Szentpéteri Imre, Szigeti Gyula és Szabó Dezső közreműködésével szerkeszti: Mika Sándor. (140 l. és 19 szemelvény)

Történelmi olvasókönyv VI. rész. 1910. (Magyarország története különös tekintettel az alkotmány történetére) Madzsar Imre, Szentpéteri Imre, Szigeti Gyula és Szabó Dezső közreműködésével szerkeszti: Mika Sándor. (208 l. és 48 szemelvény)

Mind: Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest.

Összesen: 158 szemelvény, 1207 l.

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

Előbb Mika Sándor segítőtársairól szólnunk valamit, akik valamennyien húszas éveik végén és harmincas éveik elején járó fiatal emberek voltak a negyvenes évei végén és ötvenes éveinek elején járó főszerkesztő mellett.

Madzsar Imre (1878–1946) történész, tanár, gimnáziumi igazgató, tankerületi főigazgató, az MTA tagja. Felsőfokú tanulmányait a budapesti egyetemen végezte az Eötvös Collegium tagjaként. 1900–1926-ig gimnáziumi tanár volt Budapesten, az I. ker. állami gimnáziumban (ma Petőfi Gimnázium), majd 1924-től címzetes igazgató lett. 1913-tól a Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának tagja, az Eötvös Collegium szakvezető tanára, 1924-től az Országos Közoktatási Tanács titkára, tankönyvbizottságának ügyvezető alelnöke volt, 1926-tól címzetes tankerületi főigazgató. 1920-tól a budapesti egyetemen az Árpád-kor történelme és forrásai, valamint a történelemfilozófia magántanára, 1932-től címzetes nyilvános rendkívüli egyetemi tanár. 1925-ben az Akadémia levelező, majd 1938-ban rendes tagja. Jellemzően történelmi, oktatástörténeti, történelemfilozófiai és pedagógiai tárgyú értekezéseket írt.¹⁶

Szentpétery Imre (1878–1950) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte az Eötvös József Collegium tagjaként, és egyéves tanulmányúton járt Németországban és Franciaországban, valamint fél évet töltött Olaszországban művészettörténeti és oklevéltani tanulmányokkal. 1901-ben avatták bölcsészdoktorrá. 1902-ben tanári oklevelet szerzett, majd 1904-ben a lugosi állami főgimnázium latin nyelv- és történelemtanára lett. Ebben az időben tagja volt a temesvári Arany János Társaságnak és a történelmi társaságnak. Művei 1904–1908 között a Századokban és az Urániában jelentek meg. 1914-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett, majd 1918-tól Debrecenben tanított, 1923-tól pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre került, ahol mint a történeti segédtudományok tanára főleg oklevéltani kutatásokkal és forráskiadásokkal foglalkozott. 1917-ben az MTA levelező, majd 1929-től pedig rendes tagja lett. 1937–1938-ban szerkesztette az Árpád-kori elbeszélő források új kiadását.¹⁷ Az ő munkásságának az egyik elindítója volt Mika Sándor és az általa szerkesztett olvasókönyv-sorozat.

Szigeti Gyula (1879–?) tanár. A budapesti egyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet és görög–latin szakos középiskolai tanári képesítést. Számos klasszika-filológiai munkája jelent meg. Az MTA adta ki Görög-magyar szótárát. Az újpesti Könyves Kálmán reálgimnázium, és a budapesti izraelita leánygimnázium tanára volt.¹⁸ Mika olvasókönyveiben elsősorban az ógörög szövegeket fordította.

Szabó Dezső (1882–1966) tanár, történész. A budapesti egyetemen szerzett tanári oklevelet, utána előbb a X. ker. főreáliskola (ma Szent László Gimnázium), majd a Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumának (ma ELTE Trefort Ágoston Gyakorlóiskola) tanára lett. 1924-től a debreceni egyetem tanára volt. 1959-ben nyugalomba vonult.¹⁹ Ő a 4. kötetrel kapcsolódott be az olvasókönyvi munkálatokba.

Természetesen nincsen idő és hely az olvasókönyv-sorozat teljes körű bemutatására és elemzésére. Ezért vizsgáljuk meg a Magyar történeti olvasókönyvek szemelvényeinek összetételét elsősorban aszerint, hogy mennyire kapcsolódnak ma is tárgyalt tananyagokhoz.

Történelmi olvasókönyv I. (Magyarország története a mohácsi vészig)

1. Attila udvara. Priscus Rhetor alapján görögből ford. Szilágyi Sándor.
2. A honfoglalás. A Bécsi Képes Krónikából ford. Madzsar Imre.
3. A sanct-galleni táborozás. Ekkehardt krónikájából ford. Madzsar Imre.
4. *A kereszténység megalapítása. Szent Gellért legendájából ford. Madzsar Imre.*²⁰
5. A testvérharcok kora. Péter, Endre és Béla. Salamon és a herczegek, Géza és Szent László. A Bécsi Képes Krónikából ford. Madzsar Imre.
6. Az igazságszolgáltatás a XI. században. Szent László harmadik decretumából ford. Madzsar Imre.

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

7. A Fischa mellett vívott ütvözet. A Bécsi Képes Krónikából ford. Madzsar Imre.
8. A magyarok és a görögök harca Zimonymál. Cinnamus nyomán görögből ford. Szigeti Gyula.
9. A Dráva parti jelenet. Imre és Endre. Spalatói Tamás elbeszélése után ford. Madzsar Imre.
10. Az arany bulla. Ford. Madzsar Imre.
11. A tatárjárás. Rogerius elbeszélése után ford. Turchányi Tihamér.
12. A nápolyi hadjárat. Lajos király és egy magyar vitéz. Gravina krónikájából ford. Madzsar Imre.
13. A nápolyi hadjárat. Aversa ostroma. A dubnici krónikából ford. Madzsar Imre.
14. A székelyek harca a tatárokkal. A dubnici krónikából ford. Madzsar Imre.
15. Az ősiség törvénye. Ford. Madzsar Imre.
16. A nikápolyi csata. Túróczi és Froissart után ford. Szekfű Gyula.
17. I. Ulászló koronázása. Callimachus elbeszélés után ford. Madzsar Imre.
18. *Hunyadi János ifjúsága. Chalcocondylas után görögből ford. Szigeti Gyula.*
19. A hosszú hadjárat. Callimachus elbeszélés után ford. Madzsar Imre.
20. A várnai csata. Chalcocondylas után görögből ford. Szigeti Gyula.
21. Mátyás királlyá választása. Heltai Gáspár krónikájából
22. Mátyás király és Beatrix menyegzője. Bonfinius és a pfalzi követ jelentéséből ford. Szekfű Gyula
23. A kenyérmezei ütközet. Bonfinius nyomán ford. Madzsar Imre.
24. A mohácsi veszedelem. Brodarics históriájából ford. Szentpétery Imre.

A mohácsi vészig terjedő I. kötet Árpádok korával foglalkozó olvasmányai között az Attila udvarával foglalkozó Priszkosz rétor szemelvény, a honfoglalással és a Sankt Gallen-i epizóddal kapcsolatos leírások mai diákok számára is ismerősek lehetnek. Fokozottan igaz ez a Szent Gellért-legendára, de Szent László törvényeire, az Aranybulla idézésére és a tatárjárás Rogerius mester által történő leírásaira is. A trónviszályok („testvérharcok”) vég nélküli sorolása (Péter, András és Béla, Salamon és a hercegek, Géza és Szent László egymással folytatott harcai, a Fischa (Lajta) melletti csata, a görögök és a magyarok harca Zimonymál, Imre király és a későbbi II. András vetélkedése viszont legfeljebb mai egyetemisták számára ismerős történet.

A vegyes házi királyok korából az ősiség törvénye, a nikápolyi csata leírása, Hunyadi János ifjúsága, a hosszú hadjárat, a várnai csata, Mátyás királlyá választása, Bonfini leírása Mátyás esküvőjéről, a kenyérmezei csata, meg a mohácsi veszedelem bemutatása Brodarics históriájából ismerős. Viszont a I. (Nagy) Lajos nápolyi hadjáratának történései, a székelyek harca a tatárokkal, I. Ulászló megkoronázása kikerült az olvasmányok fősodrából.

Ha az idézett történetírókban gondolkodunk, akkor Priszkosz rétor és Ekkehardt mellett még a (régiesen Bécsi) Képes Krónika²¹ említése, Rogerius, Thuróczy János, Heltai Gáspár, Bonfini és Brodarics neve tartozik az ismertebbek közé. Gravina krónikája, a dubnici krónika, valamint Froissart, Callimachus és Chalcocondylas neve már kevésbé ismerősen cseng. A szerkesztőkön kívül a szemelvények fordítói között is találunk nagyon ismert neveket, például Szilágyi Sándorét és az ifjú Szekfű Gyuláét.

Történelmi olvasókönyv II. (A mohácsi vésztől a tizennyolcadik század végéig)

1. Kőszeg ostroma. 1532. (A Tartalomban 1523!) Jovius Pál elbeszélése. Ford. Holub József.
2. János király végnapjai. 1540. Mindszenti Gábor elbeszélése.
3. *Buda eleste. 1541. Verancsics Antal munkájából ford. Szekfű Gyula.*²²
4. Temesvár elfoglalása. 1552. Istvánffy Miklós elbeszélése. Ford. Szekfű Gyula.
5. Eger ostroma. 1552. Zsámboki János elbeszélése. Ford. Szentpétery Imre.
6. Szigetvár bevétele. 1566. Budina Sámuel elbeszélése. Ford. Szentpétery Imre.
7. Báthory Zsigmond havasalföldi hadjárata. 1595. Jacobinus elbeszélése. Ford. Szentpétery Imre.

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

8. Eger eleste és a mezőkeresztesi ütközet. 1596. Jansonius elbeszélése. Ford. Szentpétery Imre.
9. Báthory Endre fejedelem halála. 1599. Bethlen Farkas elbeszélése. Ford. Szentpétery Imre.
10. Az 1604. és 1608. törvények. Ford. Szekfű Gyula.
11. Bethlen Gábor és Wallenstein. Kemény János önéletírásából.
12. *Bethlen Gábor belső kormányzata. Szalárdi János krónikájából.*
13. Az 1646 (1046?)–47. törvények. Ford. Szekfű Gyula.
14. A Wesselényi-féle összeesküvés és Zrínyi Miklós halála. Cserei Mihály Históriajából. Jegyzetekkel ellátta dr. Szentpétery Imre.
15. Buda visszavívása. 1686. Maurocordato elbeszélése Ford. Mika Sándor.
16. Az 1687. törvények. Ford. Szekfű Gyula.
17. II. Rákóczy Ferenc felkelésének kitörése. Jegyzetekkel ellátta dr. Szentpétery Imre.
18. Az ónodi gyűlés. 1707. Rákóczy Ferenc emlékirataiból. Ford. Eckhardt Ferenc.
19. Az 1722/23. törvények. (Pragmatica sanctio.) Ford. Szekfű Gyula.
20. Rákóczy Rodostóban. Mikes Kelemen Leveleiből.
21. Az 1790/91. törvények. Ford. Szekfű Gyula.

A Magyar történelmi olvasókönyv II. kötete²³ a mohácsi vésztől a tizennyolcadik század végéig tartó időszak történéseiről közöl forrásanyagokat. Itt a szemelvények összetételét vizsgálva nem az Erdélyről szóló szemelvények nagy aránya (mintegy 25%), hanem inkább a kevésbé jelentős Báthoryak (Zsigmond és András) szerepeltetése említésre méltó (István helyett). Feltűnően nagy a törvények, rendeletek aránya is (ez is közel 25%), és – az előző kötethez hasonlóan – itt is hiányoznak a gazdasággal, társadalommal kapcsolatos szemelvények.

Ami a forrásszemelvények szerzőit illeti, vannak köztük ma is ismerősek (Verancsics Antal, Istvánffy Miklós, Zsámboki János, Bethlen Farkas, Kemény János, Szalárdi János, Cserei Mihály, Rákóczi és Mikes Kelemenről nem is beszélve), de vannak mai középiskolásoknak már kevésbé ismertek (Jovius Pál, Mindszenti Gábor, Jacobinus, Jansonius, Maurocordato) is.

Illene szólni a szemelvények fordítójáról is, hiszen történetíróink színe-java szerepel köztük, természetesen a szerkesztőkön kívül: Szilágyi Sándor, Szekfű Gyula mellett Holub József, Eckhardt Ferenc.

Különösen érdekes a záró, VI. kötet, mely „*Magyarország története, különös tekintettel az alkotmány történetre*” alcímet viseli. Ez 40 újabb szemelvényt közöl a magyar történelem tizennyolcadik század végéig (II. József) terjedő időszakához, és nyolcat az 1848-ig tartó időszakból. Az előbbieket között természetesen elsősorban jogi vonatkozású dokumentumok vannak: Szent István, Szent László, Kálmán törvényeiből, az Aranybulla, a kun törvények, Nagy Lajos törvényei, Albert, Zsigmond, Mátyás király törvényei, Ulászló törvényei, a rákosi határozat, az 1514. évi törvények, Werbőczy Hármaskönyve, a három erdélyi nemzet uniója, az 1647. évi törvények, Rákóczi manifestuma, a szatmári béke, a Pragmatica Sanctio, a kancelláriára és a helytartótanácsra vonatkozó törvények, az 1741. évi országgyűlés határozatai és II. József rendelete a német nyelvről. Később is a törvények dominálnak: a vallás szabad gyakorlatára, a hadügyre, a magyar nyelvre és a jobbágyságra vonatkozó törvények.

Más érdekes események is megjelennek a szemelvényekben: Bölcs Leó, Biborbanszületett Kostantin, Freisingi Ottó, Kottaner Ilona, Verancsics Antal leírásai, történetek a kuruc-labanc háborúból (nem Rákóczi-szabadságharc!), a hétéves háborúból (Berlin megsarcolása), a francia háborúból. Néhány oklevélrészlet is fel-felbukkan: várak építése a tatárjárás után (IV. Béla oklevele), Károly Róbert oklevele, Miksa oklevele a Jagellókkal kötött családi szerződésről.

Az egyetemes (vagy korabeli szóhasználatilag világtörténelmi) kötetek ókori részéből mai olvasók számára a görög kori szemelvények közül a szolóni törvények, a görög-perzsa és peloponnészoszi háborúk és Nagy Sándor hódításai ismerősek. A római történelemből pedig

a Város alapításáról, a néptribunusságról, a pun háborúkról, valamint a Julius Caesarról, Diocletianusról és Constantinusról szóló leírások ismertek.

A középkori világtörténeti kötetből még az 1960-as és 1970-es évek olvasókönyveiben is szerepeltek szó szerinti átvételek a Mika-féle olvasókönyvből: Egy gonosz hűbérúr a IX. században; A morgarteni ütközet; A crécy-i ütközet; Az orléans-i szűz. Az újkorból pedig: A jognyilatkozat; Richelieu politikai végrendelete; Poroszország katonai hatalmának megalapozása; Locke az emberi jogokról; Az Amerikai Egyesült Államok Függetlenségi nyilatkozata; A francia nemzetgyűlés konstitúciós nyilatkozata; A braunschweigi herceg fenyegető nyilatkozata; Az austerlitz-i ütközet szerepelnek legújabb kori olvasókönyveinkben is.²⁴ Mindez az olvasmányok közel negyede.

Értékelés

Néhány dolgot műfaji szempontból eldöntött ez a korszakos jelentőségű olvasókönyvsorozat, különösen az előző, a Hanthó Lajos-féle olvasókönyv-kísérlet fényében:

1. Csak elsődleges, a történeti kutatómunka során igazolt források kerültek a gyűjteménybe.
2. A történetírói feldolgozások és a történelmi tárgyú szépirodalmi szemelvények igénye felmerült ugyan néha a továbbiakban, de létjogosultságuk a mai napig nem igazolódott történelmi szemelvénygyűjteményekben.
3. A magyar mellett egyetemes történeti szemelvényekre is szükség van, nagyjából fele-fele arányban.
4. A képi szemléltetés, a rajzos ábrázolások kimaradtak a történelmi olvasókönyvekből.
5. Más tárgyakból (pl. irodalom, idegen nyelvek) is megjelentek olvasókönyvek.

A sorozat jelentőségét és használhatóságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az 1960-as évekig – néhány elszigetelt vállalkozástól eltekintve (azok is csak az 1940-es években)²⁵ – nem volt hasonló vállalkozás hazánkban. Tehát hazai történelemtanításunk históriáján belül alig lehet felülről tekinteni Mika Sándor olvasókönyv-sorozatának a jelentőségét. Nemcsak az elsőbbség okán, de – mint bizonygatni igyekeztük – immár évszázados „továbbélése” miatt sem. Pedig Mika az I. kötet előszavában így írt: *„Mivel az úttörés nehézségeivel kellett megküzdenem, magam érzem legjobban, hogy nem adhatok tökéletes munkát, s különösen sajnálom, hogy egy pár már kiszemelt, jellemző leírást tér hiánya miatt mellőznöm kellett.*

Az eszmét a könyv megírására Dr. Kármán Mór adta: az ő elveit igyekeztem követni a szerkesztésnél, s kötelességemnek tartom becses útmutatásaiért ezen a helyen is hálás köszönetemet fejezni ki. Köszönettel tartozom még Madzsar Imre, Szigeti Gyula és Szekfű Gyula tanár uraknak, kik fordításaikkal segítették e kötet megjelenését.”²⁶

Három dolgot mindenképpen tanulhatunk Mika tanár úrtól: *szakértelmet, mértéktartást és szerénységet.* Meg legfőképpen azt az alázatot, ahogy betegségei ellenére is szolgálta történelemtanításunk, a tanárképzés, sőt a tanárrá nevelés ügyét. A szigorú szakmaiságot azonban soha nem kívánta feláldozni mindezek oltárán. Boldog kor volt az, amelyben első vonalbeli történészek tartották fontosnak nemcsak a tankönyvírás, de az olvasókönyvek, térképek és atlaszok készítésének az ügyét, és élvonalbeli történészek foglalkoztak országos konferenciájukon nemcsak a történeti kutatás és a tanárképzés kérdéseivel, de a közoktatás (beleértve a népoktatást is!), a történelemtanítás napi problémáival is. Ráadásul olyan miniszterek voltak, akik mindent megtettek a szakmai határozatok megvalósítása érdekében, és a történészek szervezete, a Magyar Történelmi Társulat az élére állt minden hasznos kezdeményezésnek. Ezt a kort, a dualizmus időszakát történeti összefoglalók nevezik „boldog békeidőknek”, tegyük hozzá talán ezekért is.

Domanovszky Sándor²⁷, a hajdani tanítvány, de ekkor már fiatalabb pályatárs így búcsúzott egyik legjelentősebb mesterétől (a másik Márki Sándor volt), Mika Sándor tanár úrtól a Történeti Szemle a lapjain: „Ennek a folyóiratnak számos munkatársa is tanárát, mesterét gyászolja benne. Gyengéd lelkének minden rejtett kincsét föl kellene tárni, hogy megértse, a ki maga nem tapasztalta: milyen szeretettel viseltetett minden tisztességes

törekvés, minden ébredő munkakedv iránt, hogy hogyan tudta buzdítani az elernyedőket, milyen szeretettel fedte meg a könnyelműeket, miként irányította a tanárjelölt első kutató és paedagógiai munkásságát, hogyan tűzött ki irányelveket azoknak, a kik maguk ilyeneket alkotni nem tudtak, hogyan adott új eszméket és terelte tanítványait a tehetségüknek megfelelő föladatak megoldására. Bírjuk volt és barátjuk egy személyben; igazságos bíró és őszinte barát. Szétszórva az országban sokan, plántálják tovább azt a szellemi kincset, a melyet neki köszönhetnek és sokan messziről eljöttek a temetésére, hogy még egyszer lássák, mielőtt a gyászos szemfedő a koporsóban is szelid és jóságos arczát végkép letakarta. Tanítványai hálás tisztelettel őrzik meg emlékét.”²⁸

Kérhet-e ennél többet egy tanárember?!

FORRÁSMUNKÁK:

- ANGYAL Dávid – MARCZALI Henrik – MIKA Sándor (1901): *Enchiridion fontium historiae Hungarorum. A magyar történet kútfőinek kézikönyve*. Szerk.: MARCZALI Henrik. Budapest;
- HANTHÓ Lajos (1874): *Olvasókönyv a hazai tankönyvet tárgyzó összes tankönyvekhez*. Csanád Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár;
- *Magyar történelmi olvasókönyv I. rész.* (Magyarország történelme a mohácsi vészig) MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre és SZIGETI Gyula közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1905. (2. kiad. 1912.; 3. kiad. 1917.; 4. kiad. 1922.);
- *Magyar történelmi olvasókönyv II. rész.* (Magyarország történelme a mohácsi véstől a tizennyolcadik század végéig) MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre és SZIGETI Gyula közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1907. (2. kiad. 1915.)
- MIKA Sándor: *Világtörténet az új tanterv alapján*. A középiskolák felső osztályai számára. I. kötet. Az ó-kor. Lampel, Budapest, 1901., 1909. (2. kiad.) 1915. (3. kiad.) 1919. (4. kiad.);
- MIKA Sándor: *Világtörténet az új tanterv alapján*. A középiskolák felső osztályai számára. II. kötet. A középkor és újkor 1648-ig. Lampel, Budapest, 1902., 1911. (2. kiad.) 1919. (3. kiad.) 1922. (4. kiad.);
- MIKA Sándor: *Világtörténet az új tanterv alapján*. A középiskolák felső osztályai számára. III. kötet. Újkor és legújabb kor. Lampel, Budapest, 1904., 1912. (2. kiad.) 1919. (3. kiad.);
- *Nagy képes világtörténet* (1900). Szerk. MARCZALI Henrik. V. kötet. MIKA Sándor: A hűbériség és a keresztes hadjáratok kora. A Franklin Társulat és a Révai Testvérek kiadása, Budapest;
- *Történelmi olvasókönyv III. rész.* (Az ó-kor történelme) MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre és SZIGETI Gyula közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. (2. kiad. 1916.; 3. kiad. 1922.)
- *Történelmi olvasókönyv IV. rész.* (A középkor és az újkor történelme 1648-ig) MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre, Szigeti Gyula és SZABÓ Dezső közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909.
- *Történelmi olvasókönyv V. rész.* (Az újkor története 1648-tól és a legújabb kor története) MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre, SZIGETI Gyula és SZABÓ Dezső közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909.
- *Történelmi olvasókönyv VI. rész.* (Magyarország története különös tekintettel az alkotmány történetére) MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre, SZIGETI Gyula és SZABÓ

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

Dezső közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1910.

- *Történelmi olvasókönyv I.* (1961) (Ókori történelem) Összeáll.: FILLA István – WACZULIK Margit. Szerk.: HAHN István. Tankönyvkiadó, Budapest;
- *Történelmi olvasókönyv II.* (1962) (Egyetemes történelem 476-1640, Magyarország története 1526-ig) Összeáll.: GUNST Péter – EPERJESSY Géza. Szerk.: MAKKAI László. Tankönyvkiadó, Budapest;
- *Történelmi olvasókönyv III.* (1967) (Egyetemes történelem 1640-1849, Magyarország története 1526-1849) Összeáll.: UNGER Mátyás. Szerk.: SINKOVICS István. Tankönyvkiadó, Budapest.

IRODALOM

- ALBERT Gábor (2001): Domanovszky Sándor tankönyvírói munkássága. In: Tanulmányok a XIX-XX. századi történelemből. ELTE BTK, Budapest, 121-132.
- ALBERT B. Gábor (2010): „Különös sulyt helyezek.”(Domanovszky Sándor felterjesztése Klebelsberg Kunonak a magyar történelmi tankönyvek szelleméről szerkesztendő memorandum tárgyában). *Történelemtanítás (XLV.) Új folyam I.* 2. sz. május
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/albert-b-gabor-%E2%80%9Ekulonos-sulyt-helyezek%E2%80%9D-domanovszky-sandor-felterjesztese-klebelsberg-kunonak-a-magyar-torteneti-tankonyvek-szellemerol-szerkesztendo-memorandum-targyaban/> (2013. 07. 06.)
- ALBERT B. Gábor (2011): Domanovszky Sándor és a hazai tankönyvrevíziós mozgalom intézményesülése. *Történelemtanítás (XLVI.) Új folyam II.* 1. sz. 2011. március.
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/03/albert-b-gabor-domanovszky-sandor-es-a-hazai-tankonyvrevizios-mozgalom-intezmenyesulese-02-01-05/> (2013. 07. 06.)
- Általános utasítás a gymnasiumi tanítás tervéhez, 1880. In: KÁRMÁN Mór (1909) *paedagógiai dolgozatai rendszeres összeállításban.* II. köt. Budapest, 275-276.
- A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1879. évi 17630. sz. a. kelt rendeletével kiadott terv, módosítva az 1883. évi 26776. és az 1887. évi 8619. sz. a. kelt miniszteri rendeletekkel;
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1892/6664. sz. rendelete görög és római írók olvastatásánál és a történelem tanításánál szükséges szemléltetőeszközökről;
- A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett huszonhetedik jelentése. Budapest, 1898. 83-84.
- BALÁZS Györgyné (1970): *Korkép kialakítása a történelemoktatásban.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 68.
- BARTOS Károly (2000): Történelemtankönyvek és taneszközök a dualizmus korában. *Történelempedagógiai Füzetek*, 7. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata – ELTE BTK, Budapest, 80.
- DOMANOVSKY Sándor (1912): Mika Sándor †. *Történelmi Szemle*, I. évf. 3. sz. 479.
- KATONA András: A magyar történelemtanítás arcképcsarnoka.
<http://www.tortenelemtanitas.hu/2011/03/a-magyar-tortenelemtanitas-arckepcsarnoka/> (2013. 07. 06.)
Madzsar Imre szócikk:
<http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/01/madszar-imre-1878%E2%80%931946/>
Mika Sándor szócikk:
<http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/01/mika-sandor-1859%E2%80%931912/> (2013. 07. 06.)
- KATONA András (2006): Képek és arcképek a magyarországi történelemtanítás múltjából III. A rendszeres történelemtanítás meghonosodása az önkényuralom és

Katona András: Mika Sándor olvasókönyvei

- dualizmus korának Magyarországon a századfordulóig (1849–1902). Tanári Kincsestár. Történelem. Raabe Kft. Budapest, január, 26;
http://tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2010/02/Kepek_es_arckepekIII.1.pdf
(2013. 07. 06.)
- MADZSAR Imre. Múlt-kor történelmi portál.
<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=25909> (2013. 07. 06.)
 - Magyar életrajzi lexikon. II. (1981) Főszerk. KENYERES Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest. Online hozzáférés:
Mika Sándor szócikk:
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (2013. 07. 06.)
Szabó Dezső szócikk:
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> 2013. 07. 06.)
Szentpétery Imre szócikk:
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (2013. 07. 06.)
 - Magyar zsidó lexikon. Szerk.: ÚJVÁRI Péter. Budapest, 1929. 849. Online hozzáférés:
<http://mek.oszk.hu/04000/04093/html> (2013. 07. 06.)
 - MANN Miklós (1993): *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 100.
 - Mika Sándor (1859–1912) (1912) *Századok*, 46. évf. 5. sz. 398-400.
 - ROMSICS Ignác (2011): Clio bővületében. *A magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Budapest, 114., 116., 165., 182-183., 316.;
 - SZÁDECZKY Lajos (1885): A Magyar Történelmi Congressus naplója. A Magyar Történelmi Társulat 1885. júl. 3–6. napján Budapesten tartott Congressusának irományai. *Századok*, XIX. évf. okt. 189-190.
 - SZEBENYI Péter (1970): *Feladatok – módszerek – eszközök. Visszapillantás a hazai történelemtanítás múltjára*. Tankönyvkiadó, Budapest. 56-57.
 - SZINNYEI József (1896): *Magyar írók élete és munkái IV*. Hornyánszky, Budapest, Online hozzáférés:
Hanthó Lajos szócikk
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/h/h07686.htm> (2013. 07. 06.)
 - SZINNYEI József (1902): *Magyar írók élete és munkái VIII*. Hornyánszky, Budapest, Online hozzáférés:
Mika Sándor szócikk:
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (2013. 07. 06.)
 - SZINNYEI József (1909): *Magyar írók élete és munkái XIII*. Hornyánszky, Budapest, Online hozzáférés:
Szentpétery Imre szócikk:
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html> (2013. 07. 06.)
 - Történelem tankönyvek a dualizmus korában. In: DR. GÖZSY László – DÉVÉNYI Anna: *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai*. Egyetemi jegyzet a történetírói irányzatok és hatásuk a történelemtanításra című kurzushoz. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet, Pécs, 2011.
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/trtnelem_tanknyvek_a_dualizmus_idszakban.html (2013. 07. 06.)

ABSTRACT

Katona, András

The readers of Sándor Mika

Mika Sándor was the creator of the first widely used series of history readers in Hungarian public education at the beginning of the last century. Since he produced a new teaching tool and "genre", this paper studies the background of his work. The study presents the first Hungarian reader written in 1774 by Lajos Hantó; it looks into the significance of Mór Kármán and the First Hungarian Historical Congress of 1885 in creating and strengthening the idea; it examines the roles of educational policy-makers and ministers of education (primarily Gyula Wlassics), moreover the role of the Millennium on the path to realisation of, and the aid of history to the birth of the series. In addition to Mika, the paper shows those who assisted in the process of the birth of the readers and examines the composition of -- mainly Hungarian history -- excerpts and further usage of a part of them in Hungarian History teaching in the 20th century till the latest change of regime. The main objective of the paper is to appreciate the pioneering role of the author and to introduce an undiscovered area of the history of the teaching of our subject.

JEGYZETEK

- ¹ Leopold von Ranke (1795–1886), a modern forrásalapú történetírás egyik atyja, a XIX. század egyik legnagyobb hatású német történésze.
- ² ROMSICS Ignác (2011): *Clio bűvöletében. A magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel.* Osiris Kiadó, Budapest, 116., 165., 182-183., 316.; Mika Sándor (1859–1912) (1912) *Századok*, 46. évf. 5. sz. 398-400.; DOMANOVSKY Sándor (1912): Mika Sándor †. *Történeti Szemle*, I. évf. 3. sz. 379.; SZINNYEI József (1902): *Magyar írók élete és munkái VIII.* Hornyánszky, Budapest, Online hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>, (2013. 07. 06.); KATONA András (2010): A magyar történelemtanítás arcképcsarnoka. Online hozzáférés: <http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/01/mika-sandor-1859%E2%80%931912/> nyomán. (2013. 07. 06.)
- ³ SZINNYEI (1902) <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> nyomán. (2013. 07. 6.)
- ⁴ Nagy számban található a szemelvények között – a viszonylag kis számú elsődleges források (évkönyvek, krónikák, legendák, levelek, emlékiratok stb.) mellett – történetírói feldolgozások: Katona István, Bél Mátyás, Virág Benedek, Péczely József, Horvát István, Szalay László, Horváth Mihály, Salamon Ferenc, Szilágyi Sándor stb., sőt újság- és folyóiratcikkek: Pesti Hírlap, Új Magyar Múzeum, Budapesti Szemle stb.
- ⁵ HANTÓ Lajos (1874): *Olvasókönyv a hazai tankönyvet tárgyzó összes tankönyvekhez.* Csanád Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár, Előszó
- ⁶ A szemelvények nem egészen tizede csupán egyetemes történeti tematikájú, a többiek a magyar történelemhez kapcsolhatóak.
- ⁷ HANTÓ (1874) Előszó
- ⁸ A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1879. évi 17630. sz. a. kelt rendelete
- ⁹ KÁRMÁN Mór (1909) paedagógiai előadásai rendszeres összeállításban II. 275-276. Nem véletlen tehát, hogy az 1905-ben megjelenő Magyar történelmi olvasókönyv I. részének (kötetének) Előszavát is Kármán Mór írta. Ebből az inkább útmutatásból idézünk: „*Belé helyezni ... növendékeinket a múlt idők közhangulatába, hogy rokon érzéssel kísérelje még tévelygő utjaikon is küzdő őseit: ez a történeti tanításnak első teendője, helyes tapasztalati alapja.*” (Magyar történelmi olvasókönyv I. rész. /Magyarország történelme a mohácsi vészig/ MADZSAR Imre, SZENTPÉTERI Imre és SZIGETI Gyula közreműködésével szerkeszti: MIKA Sándor. Lampel R. Kk. /Wodianer F. és Fiai/ R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1905. VI.)
- ¹⁰ SZÁDECZKY Lajos (1885): A Magyar Történelmi Congressus naplója. A Magyar Történelmi Társulat 1885. júl. 3–6. napján Budapesten tartott Congressusának irományai. *Századok*, XIX. évf. okt. 189-190. (Kiemelés tőlem: K. A.)
- ¹¹ SZEBENYI Péter (1970): *Feladatok – módszerek – eszközök. Visszapillantás a hazai történelemtanítás múltjára.* Tankönyvkiadó, Budapest, 56-57.

